Informaţii geografice într-o carte de secol şaptesprezece

LUANA TROIA
Biblioteca Judeţeană „Gh. Asachi" Iaşi

Faptul că în bibliotecile noastre literatura referitoare la istoria geografiei nu este foarte bogată, ne-a dus cu gândul că orice lucrare veche ar putea constitui un izvor de cunoaştere, un izvor de documentare în această direcţie.

Cercetate azi, cărţile vechi ne dezvăluie lumea secolelor al XV-lea, al XVI-lea, al XVII-lea, secole care anticipează dezvoltarea masivă a culturii şi civilizaţiei timpului viitor. Multe din aceste cărţi nu îşi arată conţinutul din titlul pe care îl poartă şi de aceea, de multe ori trec neobservate.

Una din aceste cărţi pe care o considerăm deosebit de valoroasă este ***Breve compendium nationis gloriosae totius Linguae Illyricae; in quo breviter origo ipsius nationis ostenditur, extensio eius copiosa; reges fidei catholicae totius Dalmatiae, Bosniae, Serviae, atque Rassiae, quos habuit; in fine vero sub umbra Aquilae magnarum alarum Respublica Ragusi na feliciter quomodo moratur***. Matriti, Fr. Martinez, 1638. Cartea aparţine autorului Rosa Martinus Sebenicensis şi se află în colecţia de carte veche a Bibliotecii „Gh. Asachi" din Iaşi, sub cota I 2170.

Autorul lucrării este gravor de origine italiană în oraşul dalmaţian Sebenico.

Cartea menţionată este o culegere de stampe ale oraşelor aparţinând Europei – în cea mai mare parte – pentru că la sfârşitul acestei culegeri apar câteva gravuri care nu aparţin bătrânului continent, cum sunt: Aden, Tanger, Mexico, Calcuta.

Stampele cuprinse în volum nu au o ordine riguroasă pe ţări sau alfabetică, pentru că, de multe ori, oraşele italiene sau franceze revin printre alte oraşe din Dalmaţia sau Spania. Acest lucru se poate explica prin faptul că acest compendium este alcătuit de fapt de doi gravori-pictori Rosa Martinus şi Fra Valeggio Francisco.

Valeggio a fost pictor-gravor şi în acelaşi timp vânzător de obiecte de artă la Bologna în 1560; alte informaţii asupra acestuia nu au putut fi depistate în literatura de specialitate consultată.

BDD-A19276 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:52 UTC)

Cele 293 de stampe sunt semnate în cea mai mare parte cu numele Fra Valeggio; unele sunt semnate de Rosa Sebenicensis şi datate cu anul 1572. Aproape 40 de gravuri nu poartă nici o semnătură. Fiecare gravură are în colţul din stânga câteva date despre aşezarea geografică a oraşului respectiv, în limba latină. Nefiind geografi, aceşti doi gravori au strâns stampele în cauză într-o culegere, simţindu-se nevoia la începutul secolului al XVII-lea de un îndreptar pentru negustori, sau pur şi simplu de o trecere în revistă a celor mai cunoscute oraşe din acea vreme.

Trebuie avut în vedere faptul că preocupările teoretice pentru definirea dintr-o perspectivă raţională a spaţiului urban încep să se manifeste într-o perioadă oarecum târzie, la începutul secolului al XVI-lea, după ce gândirea arhitectonică a timpului fusese marcată de tratatele de mare amplitudine ale lui Leon Battista Alberti, Filarete, Francesco di Giorgio Martini, după ce în Italia se asistase la debuturile exegezei vitruviene care mergea în paralel cu acţiunea de valorificare critică a textelor platonice şi aristotelice, fapt ce a avut urmări directe în cristalizarea acelor concepţii politice ce au îmbrăcat haina utopiilor urbane.

Influenţa italiană asupra arhitecţilor urbanişti din afara hotarelor naturale ale peninsulei ce sunt preocupaţi de problemele de proiectare a spaţiului urban, poate fi urmărită nu doar la nivelul teoriei, ci şi în planul practicii concrete. Începând de la mijlocul secolului al XVI-lea un număr remarcabil de arhitecţi militari italieni construiesc oraşe fortificate în diferite zone geografice ale Europei, în special în zonele calde ce constituiau obiect al disputei între diferite forţe politice. Este ştiut faptul că până la sfârşitul secolului al XV-lea, începutul secolului al XVI-lea în Orient şi Extremul Orient au existat oraşe mai mari decât în Occident.

Începând din secolul al XVI-lea oraşe mari apar şi în Occident. Oraşele sunt ca nişte transformatoare electrice: ele ridică tensiunile, grăbesc schimburile, agită la nesfârşit viaţa oamenilor. Ele s-au născut din cea mai veche diviziune a muncii: ogoare pe deoparte, activităţi numite urbane, pe de alta. Oraşul înseamnă un destin al lumii. Atunci când apare, purtător al scrisului, el deschide porţile a ceea ce numim istoria. Atunci când el renaşte în Europa, odată cu secolul al XI-lea, începe şi ascensiunea măruntului continent.

Acesta se pare că a fost şi gândul şi dorinţa celor doi gravori care doreau să arate lumii – prin această culegere de gravuri – dezvoltarea vechiului continent Europa. Din nefericire, gravurile nu indică anul care ar marca momentul dezvoltării oraşului cuprins în desen. Cu ajutorul specialiştilor geografi s-a ajuns la concluzia că stampele prezente în compendiu cuprind un timp destul de larg, începând cu primul deceniu al secolului al XV-lea şi

BDD-A19276 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:52 UTC)

sfârşind cu anul 1593 care marchează apariţia oraşului Palmanova, a cărei reducţie grafică este bazată pe înscrierea unui octogon în interiorul unei figuri decagonale.

Sunt prezente marile oraşe ale Evului mediu, ca: Paris, Florenţa, Veneţia, Milano, Pavia, Bruges, Gand, oraşe prin excelenţă medievale, a căror activitate economică, comercială, religioasă, politică şi culturală le conferă o fizionomie specifică. În multe cazuri, planul aşezării medievale se suprapune peste vestigiile unui oraş roman, urmând destul de aproximativ planimetria acestuia.

Oraşele secolului al XVI-lea respectă în general planul constituit într-o reţea stradală, octogonală, înscrisă într-un perimetru octogonal. Din piaţa centrală, pătrată, pleacă opt străzi radiale, perpendiculare pe laturile octogonului, care indică zidurile de incintă.

În stampele oraşelor Padova (vechea Patavia), Köln, Viena, vechea Vindobona, Florenţa, Lyon, Nimes, pe care gravorul îl transcrie cu numele său latinesc Nemausus, se observă schimbarea situaţiei topografice specifică secolului al XVI-lea. Traseele vechilor străzi romane se modifică, planul iniţial în tablă de şah a fost reinterpretat, refăcut, astfel încât se poate afirma că de fapt ne aflăm în faţa unei noi creaţii. Privind stampele adunate în acest volum, ne dăm seama că orice oraş este, vrea să fie, o lume aparte.

Un fapt izbitor: din secolul al XV-lea până în cel de al XVIII-lea toate, sau aproape toate oraşele se înconjoară cu ziduri de apărare. Este vorba, în primul rând, de securitate.

În gravura care reprezintă oraşul Veneţia observăm că ea face excepţie, neavând fortificaţii. Zidul ei protector este însăşi marea. În Europa, securitatea a fost multă vreme asigurată cu puţină cheltuială; un şanţ şi un zid pe verticală, acesta stânjeneşte prea puţin expansiunea urbană. Dacă oraşul avea nevoie de aer, de spaţiu, meterezele se deplasau ca un decor de teatru, aşa cum se observă în stampele oraşelor Gand, Florenţa, Strasbourg, de atâtea ori de câte este nevoie. Când oraşul se măreşte, el îşi fabrică alt zid. Dar zidul construit, reconstruit, nu încetează să împrejmuiască oraşul, să-l definească. El este o pavăză, dar şi o limită, o frontieră. Cu ajutorul acestor expansiuni ale zidului de apărare se poate stabili momentul de dezvoltare a oraşului prins într-o stampă.

La câteva dintre oraşele prezentate în gravuri, autorul a considerat necesar (sau aşa le-a copiat) să ne prezinte oraşul mai vechi şi într-o ipostază actuală. Astfel, la oraşul Orleans, întâlnim pe lângă stampa din secolul al XVI-lea şi stampa cu vechea denumire a Orleansului Aurelia, datând din secolul al XV-lea, sau chiar imaginea antică a oraşului Roma care are două gravuri, una cu inscripţia *Roma antiqua* şi una fără inscripţia de oraş, dar reprezentând Roma secolului al XVI-lea.

BDD-A19276 © 2003 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:52 UTC)

Gravurile cuprinse în acest volum nu reprezintă însă numai oraşe mari, aşa-zisele oraşe-soare. Este adevărat că oraşele mai mici sunt prinse în sisteme urbane, care se rotesc de regulă în jurul unui oraş-soare. De aceea ar fi fost greşit să treacă în rândul oraşelor numai oraşele-soare ca Veneţia, Florenţa, Nürnberg, Lyon, Amsterdam. Pretutindeni oraşele formează ierarhii, însă numai vârful piramidei, oricât de important ar fi el, nu înseamnă totul.

Paginile volumului cuprind stampe ale unor oraşe mici pe care nu am reuşit încă să le descoperim în titulatura modernă sau care au fost degrabă înghiţite de alte oraşe în dezvoltarea lor. Pare curios acest lucru, dar Fernand Braudel referindu-se la secolul al XVI-lea estimează că *„...şase sute de fumuri (adică în mare 2000-2500 de locuitori) ar fi fără îndoială o destul de bună limită inferioară pentru stabilirea statutului de oraş. La sfârşitul Evului mediu în întreaga Germanie erau recenzate 3000 de localităţi care primiseră dreptul de cetate*."

În fapt, oraşele şi zonele rurale nu se pot despărţi niciodată net. În acelaşi moment există şi separare şi apropiere.

Se ştie că orice oraş trebuia să-şi aibă hrana chiar la porţile lui. Se estimează că în secolele XIV-XVI, pentru ca să trăiască, un centru cu 3000 de locuitori trebuia să dispună de vreo zece ţarine, adică în mare de 8,5 km^2, având în vedere randamentul slab al agriculturii de atunci.

Dacă oraşul dorea să nu tremure de spaima foametei, el trebuia de fapt să fie dus în spate de zona rurală; marele comerţ nu-l poate hrăni decât în mod excepţional şi asta numai în cazul unor oraşe privilegiate ca Florenţa, Bruges, Veneţia, Neapole, Roma, Genova etc. Celelalte oraşe sunt înfăţişate în gravuri cu tot acest spaţiu agricol din preajma lui. Pe acest spaţiu agricol gravorii au avut grijă să pună simboluri cu felul culturilor care înconjurau oraşul, ceea ce măreşte valoarea informaţională a cărţii semnalate.

Spuneam la începutul lucrării că titlul nu relevă întotdeauna conţinutul cărţii. Rosa Martinus a accentuat rolul Dalmaţiei în titlu, fiind de loc din oraşul Sebenico, a cărei gravură o întâlnim la loc de cinste, dar nu a putut trece peste gravurile oraşelor din Germania, Spania, Italia, Franţa, Danemarca, Norvegia, Elveţia.

Observând vechimea diferită a gravurilor ne putem da seama uşor că ele au fost copiate din alte surse şi strânse în această culegere. Privind cu atenţie gravurile se observă că ele, la origine, au fost mai mari şi apoi micşorate odată cu tipărirea lor, având în vedere că volumul prezentat este format *in quatro* (12 x 16 cm), deci un format aproape „de buzunar" cum l-am numit azi. De fapt, în ***Dictionnaire critique et documentaires des peintres, sculpteurs et graveurs*** – de sub direcţia lui E. Benezit – Valeggio apare ca specialist în

BDD-A19276 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:52 UTC)

portrete şi în „vederi" ale oraşelor după Pietro Vaccini. Această menţiune întăreşte supoziţia noastră în legătură cu valoarea documentară şi artistică a volumului aflat în colecţiile bibliotecii din Iaşi.

Legătura volumului este în pergament; o legătură mai târzie. Acest lucru ne duce cu gândul că amalgamul gravurilor se putea să se fi produs şi odată cu această nouă legătură a cărţii, având în vedere faptul că stampele au primit două rânduri de numerotări.

Un lucru deosebit de interesant ni se pare faptul că pe verso gravurii ce reprezintă oraşul Praga, unul din deţinătorii cărţii a desenat cu cerneală „vederea" oraşului Bratislava, vechiul Psonium, cu o mână destul de sigură. Se poate deci trage concluzia că această carte a venit la noi în ţară din vechiul perimetru ceh, atestând astfel legături culturale în această zonă europeană.

Tot unul din deţinătorii acestei cărţi a notat pe verso primei gravuri un nou titlu: ***Icones nobilissimarem Europa civitatum***, convins şi el de faptul că titlul menţionat de autor nu era de ajuns. Dacă ne gândim şi la faptul că această carte a fost editată la Madrid, în Spania, deci într-o ţară europeană, putem trage concluzia că era aproape imposibil ca autorul acestui compendiu să nu se ocupe şi de gravurile oraşelor italiene şi a celorlalte oraşe din ţările vecine cu Spania.

Importanţa acestor vechi gravuri ce prezintă planurile oraşelor rămâne neştirbită de-a lungul anilor, chiar dacă unele din oraşele prezentate au dispărut, excepţiile confirmând regula. Oraşele nu au putut supravieţui nevătămate lungii crize politice din secolele al XV-lea şi al XVI-lea. Ele au suferit izbirile furtunii şi au fost nevoite să se adapteze. Aceasta a însemnat să cedeze, să discute, să câştige, să piardă, să lupte dar oricum, să se adapteze. Acesta a fost preţul supravieţuirii.

Supravieţuind, s-au dezvoltat, dar primele stampe care reprezintă atestările lor ca oraşe rămân un punct de plecare în studiul istoriei geografiei urbane.

Geographical Informations in a Book from the 17th Century

Abstract

There are not so many informations about the history of geography in our librairies. That is why we consider that any ancient book might offer some clues in this way.

From this point of view, one of the most valuable books could be ***Breve compendium nationis gloriosae totius Linguae Illyricae; in quo breviter***

BDD-A19276 © 2003 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:52 UTC)

origo ipsius nationis ostenditur, extensio eius copiosa; reges fidei catholicae totius Dalmatiae, Bosniae, Serviae, atque Rassiae, quos habuit; in fine vero sub umbra Aquilae magnarum alarum Respublica Ragusi na feliciter quomodo moratur, printed in 1683. It is an engravings collection that contains images of the most important towns all over the world, but especially from Europe. The artists – Rosa Martinus Sebenicensis and Fra Valeggio Francisco – tried to show the process of development of towns, during the Middle Age.

Each engraving is completed by some notes, in Latin, that give us informations about the geographical position of the town. Unfortunatelly, they do not put down the year the town looked like at. In our days, the specialists consider that it is about the period between the first decade of the 15th century and 1593.

According to these images, we can better observe the evolution and also the changes of topographical situation of towns. When they had enough informations, the artists gave us more than one representation of towns; Rome, for example, has two engravings: one from ancient times, with the inscription *Roma antiqua*; the other dates from the 16th century.

But we can not find only the ancient images of the most important and large towns; we may also observe engravings of some small towns, that could have hardly been identified. Some of them are today lost.

The engravings are not arranged in alphabetical order of the towns they represent and they seem to be quite mixed up; more than that, the book cover is made from vellum and it seems to be a later binding. Therefore, it is possible for this book to have its own history, along with the history it contains.

BDD-A19276 © 2003 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 05:48:52 UTC)